

Իսկ Արտաշիրը գեղեցիկ կարգավորում է Հայաստանը, վերականգնում է նախկին կարգերը: Նաև այն Արշակունիներին, որոնք հրաժարեցրած էին թագից և Այրարատում բնակվելու իրավունքից, նա նույն տեղերում հաստատում է՝ եկամուտներով և ուտեստով, ինչպես որ առաջ էին: Մեհյանների պաշտամունքն էլ ավելի զարգացնում է, այլև հրամայում է անշեղ պահել որմզդական հուրը Բագավանի բագինի վրա: Բայց այն արձանները, որ Վաղարշակ շինել տվեց իր նախնիքների պատկերներով, ինչպես և արեգակի և լուսնի պատկերներն Արմավիրում, որոնք Արմավիրից փոխադրվեցին Բագարան և նորից Արտաշատ՝ Արտաշիրը հրամայում է փշրել: Մեր երկիրը նա հարկատու է դարձնում և ամեն բանում իր անունն է հաստատում:

Նաև Արտաշեսի հաստատած սահմանները, գետնի մեջ քարեր կանգնեցնելով, նա նորոգեց և իր անունով կոչեց Արտաշիրական: Նա մեր երկիրը կառավարեց պարսիկ գործակալների ձեռքով, ինչպես իր երկրներից մեկը, քսանվեց տարի և նրանից հետո նրա որդին, որ կոչվեց Շապուհ, այսինքն՝ արքայի որդի, թագավորեց մեկ տարի, մինչև Տրդատի թագավորելը:

ՀԸ

ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻՍԵՐԻ ՑԵՂԻ ԿՈՏՈՐՈՒՄԸ ԱՐՏԱՇԻՐԻ ԶԵՌՔՈՎ

Բայց Արտաշիրը լսել էր, թե հայոց նախարարներից մեկը Խոսրովի որդիներից մեկին առնելով փախցրել ազատել է՝ կայսեր դուռը հասցնելով: Եվ քննելով, թե ով է այդ մարդը, իմացավ, որ Արտավազդն է Մանդակունիների ցեղից, ուստի հրամայեց նրա բոլոր ցեղը կոտորել ոչնչացնել: Որովհետև երբ հայերը Արտաշիրից խուսափելով գաղթեցին, Մանդակունիներն ևս մյուս նախարարական ցեղերի հետ գաղթեցին, իսկ երբ Արտաշիրը մյուսներին նվաճեց, նրանք էլ ետ դարձան և բոլորը սրով կոտորվեցին: Բայց Տաճատ անունով մեկը, որ Աշոցան ցեղից էր՝ հայկազն Գուշարի զարմից, գողացավ մի գեղեցկադեմ կույս՝ Արտավազդի քույրերից և Կեսարիա քաղաք փախցնելով, ազատեց կոտորածից և հետն ամուսնացավ նրա չքնաղ կերպարանքի պատճառով:

ՏՐԴԱՏԻ ՔԱԶԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑԻՆ

Փերմելիանոսը պատմում է Տրդատի քաջազրծությունների մասին: Մանկության հասակում սիրում էր ձի հեծնել, կորովի ձիավարում էր, հաջողակ էր զինաշարժության մեջ, սովորել էր պատերազմական արվեստը:

Հետո պեղոպնեսացոց Հիփիտեի հրամանի համաձայն՝ կրկեսի մրցության մեջ գերազանցեց Հռոդացի Կոհիտոստրադոսին, որ միայն վզից բռնելով հաղթում էր, նաև արգիացի Կերասոսին, որովհետև սա եզան կճղակը պոկեց, իսկ Տրդատը երկու վայրենի ցուլերի եղջյուրը մի ձեռքով բռնելով պոկեց և վիզը ոլորելով ջախջախեց: Եվ մեծ կրկեսում ձիարշավի ժամանակ կամենալով կառքը քշել, հակառակորդի ձարպկությունից վեր ընկավ, նա իսկույն կառքից բռնեց, կանգնեցրեց, որի վրա բոլորը զարմացան: Եվ երբ Պրոբոսը պատերազմում էր Գոթերի հետ, սաստիկ սով եղավ, և մթերքների պակասության պատճառով զորքերը նրա դեմ ելան և սպանեցին, նույնպես դիմեցին բոլոր իշխանավորների վրա: Իսկ Տրդատը մենակ դիմադրելով ոչ որի թույլ չուվեց մտնել Լիկիանոսի¹⁴⁵ ապարանքը, որի մոտ ինքը ծառայում էր:

Բայց Կարոսը իր Կարինոս և Նոմերիանոս որդիների հետ թագավորելով՝ զորք ժողովեց և պատերազմեց պարսից թագավորի դեմ, որին հաղթելով Հռոմ դարձավ: Ուստի Արտաշիրը շատ ազգեր օգնական դարձնելով և Արաբական մեծ անապատը իրեն թիկունք շինելով՝ նորից ճակատեց հռոմեացիների զորքերի դեմ երկու տեղ, Եփրատի այս ու այն կողմում: Այս պատերազմում Կարոսը սպանվեց Հռինոնում: Նույնպես և Կարինոսը, որի հետ էր և Տրդատը, գնաց անապատը Կոռոնակի դեմ և սպանվեց ինքը զորքի հետ միասին, մնացածներն էլ փախուստի դիմեցին: Իսկ Տրդատի ձին վիրավորված լինելով, չկարողացավ փախստականների հետ գնալ, այլ առնելով իր զենքերն ու ձիու սարքը, լողալով անցավ լայնատարած ու խոր Եփրատ գետը և հասավ իրենց բուն զորքերի մոտ, որտեղ գտնվում էր Լիկիանոսը: Նույն օրերում սպանվում է նաև Նոմերիանոսը Թրակիայում և թագավորությունն ստանում է Դիոկղետիանոսը: Իսկ ինչ զործեր որ սրա ժամանակ կատարել է Տրդատը, քեզ ավանդում է Ազարանգեղոսը:

---

¹⁴⁵ Լիկիանոս, այստեղ զորավար, հետո հռոմեական կայսր Արևելքի: Վերջը Կոստանդիանոս Մեծի հետ ընդհարումներ ունեցավ, պարտություն կրեց և 325-ին մահվան դատապարտվեց իբրև պետական դավաճան:

ՀԱՄԱՌՈՏ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆ Ս.ԳՐԻԳՈՐԻ ԵՎ ՆՐԱ ՈՐԴԻՆԵՐԻ ՍՆՎԵԼՈՒ ԵՎ
ՎԱՐՔԻ ՄԱՍԻՆ՝ ՔԱՂՎԱԾ ԱՐՏԻԹԵՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԹՂԹԻՑ, ՈՐ ԳՐԵԼ ԷՐ
ԻԲՐԵՎ ՊԱՏԱՍԽԱՆ ՀԱՆԳՈՒՃԱՆԻ ՄԻԱՅՆԱՎՈՐ ՄԱՐԿՈՍԻ ՀԱՐՑՄՈՒՔԻՆ

Պարսկաստանցի Բուրգար անունով մեկը, ոչ փոքր և աննշան մարդ, Պարսկաստանից դուրս գալով եկավ Գամիրքի կողմերը և պանդխտեց Կեսարիայում: Հավատացյալներից նա Սովի անունով մի կին առավ, որ Եվթաղիոս անունով մի հարուստի քույրն էր, և ետ դարձավ՝ նորից Պարսկաստան գնալու իր կնոջ հետ: Եվթաղիոսը նրա հետևից գնալով՝ համոզեց և արգելեց որ չգնա: Սովին մեր Լուսավորչի ծնունդին պատահելով՝ ծծմայրի պաշտոն է ընդունում, իսկ երբ աղետը պատահեց, Եվթաղն առավ իր քրոջը, նրա մարդու և երեխայի հետ և դարձավ Կապադովկիա: Բայց այս բոլոր գործում է Աստծու նախատեսությունը, ինչպես ես ուզում եմ մտածել, մեր փրկության ճանապարհը պատրաստելու համար, ապա թե ոչ, ինչ հույսով պահլավիկ երեխային հռոմեացիների իշխանության մեջ էին սնուցանում և քրիստոնեական հավատի մեջ կրթում:

Երբ մանուկը չափահաս դարձավ, Դավիթ անունով մի հավատացյալ մարդ նրան փեսայացրեց, կին տալով իր Մարիամ անունով աղջիկը: Իսկ երեք տարի հետո, երբ երկու որդի ունեցան, փոխադարձ համաձայնությամբ իրարից բաժանվեցին ու հեռացան: Մարիամը կրտսեր երեխայի հետ կանանց վանքը մտնելով կրոնավոր դարձավ, և այս երեխան չափահաս դառնալով հետևորդ եղավ Նիկոմաքոս անունով մի միայնակեցի, որ նրան անապատ ուղարկեց: Իսկ անդրանիկը մնաց դայակների մոտ, որ հետո աշխարհիկ կարգ մտավ՝ ամուսնացավ: Իսկ նրանց հայրը՝ Գրիգորը անցավ գնաց Տրդատի մոտ՝ հոր պարտքը հատուցանելու, կամ իսկապես ասելով՝ վարժվելու և պատրաստվելու մեր երկրի առաքելության և քահանայապետության, ինչպես և մարտիրոսության վիճակին:

Բայց հիրավի սքանչելի հոր ավելի զարմանալի որդիներ եղան, որովհետև ոչ նա իր որդիներին փնտրեց, երբ Տրդատի հետ վերադարձավ, ոչ նրանք նրա մոտ եկան, ոչ միայն հալածանքի երկյուղից, այլև ոչ՝ երբ նրանց հայրը քահայանացավ ու փառավորվեց, նրանք երեսան եկան ու փայլեցին: Ուստի նա էլ երկար չմնաց Կեսարիայում, այլ շուտով Սեբաստիա դառնալով, այնտեղ մնում էր՝ վարդապետության համար նյութ հավաքելու: Բայց նույնիսկ եթե երկար մնալու լիներ Կեսարիայում՝ չէին անի ոչինչ, ինչ որ կարող էր մտքով անցնել, այլ միայն դիտում էին անսպառն ու անանցականը, նրանք պատվի հետևից չէին ընկնում, այլ պատիվն էր նրանց հետևից գնում, ինչպես քեզ ասում է Ազաթանգեղոսը:

ԹԵ ՈՐՏԵՂԻՑ ԵՎ ԻՆՉՊԵՍ Է ԾԱԳԵԼ ՄԱՍԻԿՈՆՅԱՆՆԵՐԻ ՑԵՂԸ

Սասանի որդի Արտաշիրը վախճանվելով, պարսից թագավորությունը թողնում է իր Շապուհ որդուն: Ասում են, որ սրա ժամանակ է Հայաստան եկել Մամիկոնյանների ցեղի նախնին, արևելյան հյուսիսային քաջատոհմիկ և զլսավոր աշխարհից, Ճենաստանից, որ ես բոլոր հյուսիսային ազգերի մեջ առաջինն եմ համարում: Նրանց մասին այսպիսի զրույց կա: Արտաշիրի կյանքի վերջին տարիներում եղել է Արքոկ անունով մի Ճեն-քակուր, նրանց լեզվով այսպես է կոչվում թագավորական տիտղոսը: Սա ունեցել է երկու դայակորդի, Բգդոխ և Մանգուն անունով, որոնք եղել են մեծ նախարարներ: Բգդոխը Մանգունի մասին չարախոսում է, և Ճենաց Արքոկ թագավորը հրամայում է Մանգունին սպանել: Մանգունն այս լսելով՝ թագավորի կոչին չի գալիս, այլ իր աղխով փախչում ապավինում է պարսից Արտաշիր թագավորին: Արքոկը պատգամավորներ է ուղարկում նրան պահանջելու, և որովհետև Արտաշիրը չի համաձայնում տալ, Ճենաց թագավորը պատրաստվում է նրա դեմ պատերազմի: Արտաշիրը շատ շուտով մեռնում է, և թագավորում է Շապուհը:

Արդ՝ թեպետ Շապուհը Մանգունին չի հանձնում նրա տիրոջ ձեռքը, բայց և այնպես չի թողնում Պարսկաստանում, այլ բոլոր աղխովն իբրև աքսորական ուղարկում է Հայաստան իր գործակալների մոտ: Եվ պատգամ է ուղարկում Ճենաց թագավորին, ասելով. «Մի վիրավորվիր, որ ես Մանգունին չկարողացա քո ձեռքը տալ, որովհետև հայրս նրան երդվել էր արեգակի լույսով, այլ որպեսզի քեզ հանգստացնեմ, ես նրան իմ երկրից հալածեցի արևմտյան կողմը, աշխարհի ծայրը, որ նրա համար մահի հավասար է, ուրեմն թող իմ և քո մեջ պատերազմ չլինի»: Եվ որովհետև, ինչպես ասում են, աշխարհիս երեսին ապրող բոլոր ազգերից ամենախաղաղասերը Ճենաց ազգն է, թագավորը հաշտվում է: Սրանից էլ պարզ երևում է, որ Ճենաց ազգը հիրավի խաղաղասեր է և կենսասեր:

Նրանց երկիրը սքանչելի է ամեն տեսակ պտուղների առատությամբ, զարդարված է գեղեցիկ բույսերով, ունի շատ սիրամարգ, արտադրում է առատ քրքում և մետաքս, անշափ շատ կան այնտեղ համուրներ, հրեշներ և իշայծյամ կոչվածներ: Այնտեղ ասում են ընդհանուրի կերակուր են կազմում փայտանը, պորը և նմանները, որոնք

մեզ մոտ պատվական և քչերին մատչելի կերակուրներ են: Իսկ ակնեղենների և մարգարիտների հաշիվը, ասում են չգիտեն: Եվ այս զգեստները, որ մեզ մոտ պատվական են և քչերին մատչելի, նրանց մոտ սովորական զգեստ է: Այսքանը ձենաց երկրի մասին:

Իսկ Մանգունք ոչ իր կամքով Հայաստան գալով՝ պատահեց Տրդատի գալստյանը, և պարսից զորքերի հետ Պարսկաստան շղարձավ, այլ իր բոլոր աղխով Տրդատին ընդառաջ գնաց մեծ ընծաներով: Տրդատը նրան ընդունեց, բայց հետը պատերազմի շտարավ Պարսկաստան, այլ բնակության տեղ տվեց նրա աղխի համար և ապրուստի միջոց, բավական երկար տարիներ տեղից տեղ փոխելով:

ԶԲ

ՏՐԴԱՏԻ ՔԱԶԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԹԱԳԱՎՈՐ ԵՂԱԾ ԺԱՄԱՆԱԿ, ՆԱԽ ՔԱՆ
ՀԱՎԱՏԱԼԸ

Որովհետև պատմությունն առանց ժամանակագրության ստույգ չէ, ուստի մանրամասն հետազոտությամբ գտանք, որ Տրդատը թագավորել է Դիոկղետիանոսի երրորդ տարում, և այս կողմերն է եկել մեծ զորքով: Երբ նա Կեսարիա հասավ, նախարարներից շատերը նրան ընդառաջ գնացին: Եվ երբ հասավ մեր երկիրը, տեսավ, որ Օտան սնուցել է իր Խոսրովիդուխտ քրոջը և պահպանել է զանձերն ու ամրոցը մեծ համբերությամբ. և իսկապես էլ նա համբերող էր, ժուժկալ և շատ խելացի, որովհետև նա թեպետ Աստծու մասին ձշմարտությունը չգիտցավ, բայց կուռքերի ստությունը հասկացավ: Նրա պես էր և նրա սան Խոսրովիդուխտը, որ մի օրինավոր համեստ կույս էր և ուրիշ կանանց նման չուներ բոլորովին անդուռ բերան:

Տրդատը Հայաստանի հազարապետ է նշանակում Օտային և շնորհակալությամբ պատվում է նրան, մանավանդ պատվում է իր դայեկորդի Արտավազդ Մանդակունուն, որ պատճառ եղավ իր փրկության և հայրենական փառքին հասնելուն. ուստի նրան է հանձնում հայոց զորքերի սպարապետությունը: Նույն պատճառով նրա քրոջ ամուսին Տաճատին Աշոցք գավառի տեր է դարձնում: Սա էր, որ վերջերը հայտնեց իր աներ Արտավազդին, և սա թագավորին, նախ՝ որ Գրիգորն Անակի որդին է, և հետո՝ Գրիգորի որդիների մասին, այս բաները նա իմացել էր Կեսարիայում ապրած լինելով:

Իսկ քաջ Տրդատը արագ - արագ բազմաթիվ ճակատամարտեր տալով նախ Հայաստանում և ապա Պարսկաստանում՝ ինքն անձամբ տանում էր հաղթությունը: Մի անգամ նա ավելի մեծ քաջություն ցույց տվեց քան հնումը Եղիանանը¹⁴⁶ և իր նիզակը կանգնեցրեց նույնքան թվով վիրավորների օգնական: Մի երկրորդ անգամ՝ պարսից կորովի զորականները փորձով գիտենալով հսկայի սաստիկ ուժը և կուռ զրահների ամրությունը, բազմաթիվ նետեր արձակելով ու ձին վիրավորելով սատկեցրին, որ գետին փուլելով թագավորին վար ցցեց: Իսկ նա ոտքի կանգնելով և հետիոտն հարձակվելով, թշնամիներից շատերին գետին գլորեց և մեկի ձին բռնելով արիարար հեծավ: Մի երկրորդ անգամ նա կամավորապես ձիուց իջավ և հետիոտն հարձակվելով՝ սրով ցրեց փղերի երմակները: Այսպիսի քաջագործություններով բավական երկար մնաց Պարսկաստանում և Ասորեստանում, և Տիգրոնից ել այն կողմ անցավ:

24

ԱՅՆ ՄԱՍԻՆ, ՈՐ ՏՐԴԱԾԸ ԿԻՆ Է ԱՌԱՋԻՄ ԱՇԽԵՆԻՆ, ԵՎ ԿՈՍՏԱՆԴԻՆԸ ՄԱՔՍԻՄԻՆԱՅԻՆ, ԵՎ ԹԵ ԻՆՉՊԵՍ ԿՈՍՏԱՆԴԻՆԸ ՀԱՎԱՏՔԻ ԵԿԱՎ

Տրդատը մեր երկիրը վերադառնալով՝ Բագրատի հայր Սմբատ ասպետին ուղարկում է՝ իրեն կին բերելու Աշխադարի դուստր Աշխեն կույսին, որ հասակով թագավորից պակաս չէր: Հրամայում է նրան գրել Արշակունի, ծիրանիներ հազցնել և թագ կապել, որպեսզի թագավորին հարսնանա: Նրանից ծնվեց Խոսրով որդին, որ իր ծնողների հասակին համապատասխան չէր:

Նույն օրերում պատահում է նաև Մաքսիմինայի - Դիոկղետիանոսի դստեր հարսանիքը Նիկոմիդիայում, որին փեսայում է Կոստանդիանոս կեսարը՝ Հռոմի Կոստոս թագավորի որդին, որ ծնված էր ոչ թե Մաքսիմիանոսի դուստրից, այլ պոռնիկ Հեղինեից: Այս Կոստանդիանոսը հարսանիքի ժամանակ բարեկամացել էր մեր Տրդատ թագավորի հետ: Քիչ տարիներ հետո Կոստանդը մեռնում է, և Դիոկղետիանոսը նրա տեղ ուղարկում է նրա որդի և իրեն որդիացած Կոստանդիանոսին:

146 Եղիանան կամ Ելեանան իսրայելացիների Դավիթ թագավորի քաջ զորավարներից մեկն էր, իսկ հաջորդ խոսքը, թե «իր նիզակը կանգնեցրեց նույնքան թվով վիրավորների օգնական» վերաբերվում է Դավիթի մի ուրիշ քաջ զորավարի, Հովարի եղբոր Աբեսսային, որի համար ասված է, թե «նա կանգնեցրեց իր նիզակը երեք հարյուր վիրավորների վրա»:

Սա թագավորելուց առաջ, քանի որ դեռ կեսար էր, կովի մեջ պարտություն կրեց և մեծ տրտմությամբ ննջելով, քնի մեջ նրան երևաց երկնքից՝ աստղերից բառկացած խաչ, շուրջը գրված՝ «Մրանով հաղթիր»: Այս խաչը նա պատերազմական նշան շինելով և գորքի առջևից տանելով՝ պատերազմներում հաղթեց: Բայց հետո հրապուրվելով իր Մարսիմիանա կնոջից, Դիոկղետիանոսի դուստրից, եկեղեցու դեմ հալածանք սկսեց և շատերին նահատակեց, և այս հանդինության պատճառով ինքն էլ ամբողջ մարմնով ապականվեց Ելեփանդական բորոտությամբ¹⁴⁷: Արիոդական կախարդները և մարսիլյան բժիշկները¹⁴⁸ չկարողացան բժշկել, ուստի Տրդատին խնդրեց՝ Պարսկաստանից և Հնդկաստանից հմայողներ ուղարկել, բայց նրանք էլ օգուտ չբերին: Այս ժամանակ մի քանի քրմեր, դևերից խրատվելով, հրամայեցին, որ բազմաթիվ փոքր երեխաներ մորթել տա ավազանի մեջ և նրանց տաք արյունի մեջ լողանա, որով կարողանա: Կոստանդինոսը երբ լսեց երեխաների լացը, նրանց մայրերի ողբը, մարդասիրությամբ գթաց, նրանց փրկությունն ավելի լավ համարելով, քան իրենք: Սրա փոխարենը նա ընդունում է Աստծուց.- երազի մեջ առաքյալներից հրաման ստացավ, որ բորոտությունից կմաքրվի՝ կենսատու ավազանում լվացվելով Հռոմի Սեղբեատրոս եպիսկոպոսի ձեռքով, որ նրա հալածանքից փախել ապրում էր Սերապտիոն լեռնում: Նրանից նա սովորեց և հավատաց, և Աստված բոլոր բռնավորներին նրա առաջ ոչնչացրեց, ինչպես համառոտ պատմում է քեզ Ազարանգեղոսը:

ԶԴ

ՍԼԿՈՒԽՆԵՐԻ ԲՆԱՁՆՁՈՒՄԸ ՃԵՆԱՁՆ ՄԱՄԳՈՒԽԻ ԶԵՌՔՈՎ

Երբ պարսից Շապուհ թագավորը պատերազմներից հանգստացավ, Տրդատի՝ Հռոմ Կոստանդիանոսի մոտ գնալիս, Շապուհի միտքն այլևս զբաղված չլինելով՝ չարիքներ է նյութում մեր երկրի դեմ: Նա բոլոր հյուսիսային ազգերին գրգռեց, որ արշավեն Հայաստան, ժամադիր լինելով, որ ինքն ևս մյուս կողմից կզա այրաց գորքերով: Նրա խոսքերից հրապուրվելով՝ Սլկունյաց ցեղի Սղուկ նահապետն սպանեց իր փեսային՝

147 Ելեփանդական բորոտություն, այսինքն փղային բորոտություն, բորի մի տեսակն է, երբ ամբողջ մարմնի վրա պինդ կեղև է գոյանում փղի կաշու նման: Բժշկության մեջ կոչվում է հունական Ելեփանտական բորոտություն:

148 Արիոդական, լատիներեն բառ է, որ նշանակում է գուշակիչ, հմայիչ: Մարսիլյան ժողովրդի անունից, որ բնակվում էին Լատինում և հայտնի էին իբրև կախարդներ և օձերի թուլիչներ:

ծերացած Օտային, որ Ամատունյանց ցեղից Տրդատի քույր Խոսրովիդուխտի սնուցանողն էր: Տրդատը շատ շուտով արևմուտքից վերադառնալով այս բոլորը լսեց, և գիտնալով, որ Շապուհը չեկավ ինչպես ժամադրվել էր, շարժվեց դիմել հյուսիսականների վրա: Իսկ Սլկունյաց ցեղի նահապետն ամրացել էր Ողական կոչված ամրոցում, ապավեն ունենալով Միմ կոչված լեռան բնակիչներին: Նա թագավորին ընդիմանալով վրդովում էր երկիրը և լեռան մոտերքը ոչ ոքի չեր թողնում որևէ գործով զբաղվել: Տրդատ թագավորը դիմեց Հայաստանի բոլոր նախարարներին, ասելով. «Ով որ ինձ մոտ բերի Սլկունյաց ցեղի նահապետին, հավիտենական իշխանությամբ նրան կտամ Սլկունյաց ցեղի բոլոր գյուղերը, դաստակերտները և նրանց բոլոր իշխանությունը»: Այս բանը հանձն առավ Ճենազնյա Մանգունը:

Երբ թագավորը դիմեց Աղվանքի կողմերը հյուսիսականների վրա, Մանգունն էլ իր բոլոր աղխով գնաց Տարոնի կողմերը, իբրև թե թագավորից ապստամբվել է: Ճանապարհ ընկնելիս նա զաղտնի հետևակներ է ուղարկում և իմաց է տալիս Սլկունյաց ցեղի նահապետին, թե թագավորը գնաց Աղվանքի կողմերը: «Թագավորը, ասում է, մեծ վտանգի մեջ է, ուստի նա Աղվանքի կողմերը գնաց՝ լեռան ստորոտներում ապրող բոլոր ազգերի հետ պատերազմելու, ուստի մեզ համար նպաստավոր ժամանակ է մտածելու և գործելու, ինչ որ կամենանք, որովհետև մտադիր եմ թեզ հետ դաշնակցել՝ թագավորից իմ կրած արհամարանքի պատճառով»: Սլկունյաց ցեղի նահապետը շատ ուրախանալով նրան ընդունում է ուխտի երդումով, բայց ամրոցը չի թողնում մտնել, մինչև տեսնի, թե որքան հավատարիմ է նա երդումին ու դաշինքին: Իսկ հիշյալ Մանգունը ամեն կերպ ջանում է հավատարմություն ցույց տալ ապստամբին, մինչև որ գրավեց նրա վստահությունը իբրև իսկապես հավատարիմ գործակից, այնպես որ նրան իրավունք տվեց համարձակ ամրոցը մտնել և ելնել:

Շատ բաներով Սլկունյաց ցեղի նահապետին վստահացնելուց հետո օրերից մեկում նրան համոզում է ամրոցից դուրս գալ և երեներ որսալ: Երբ որսին միջամուխ են լինում, նա աղեղով խփում է նրան թիկունքի մեջ և գետին է կործանում ապստամբին: Եվ իսկույն իր մարդկանցով ամրոցի դուռը հասնելով բերդը գրավում է, բոլոր ներսը եղողներին կապում: Նա կամեցավ Սլկունյաց ամրող ցեղը ոչնչացնել և բոլորին կոտորեց, միայն երկուսը փախան ընկան Ծոփաց աշխարհը: Իսկ Մանգունը շուտով տեղեկություն է հաղորդում թագավորին: Տրդատն ուրախանալով հրովարտակ է գրում, որով նրան իշխանություն է տալիս այն ամենի վրա, ինչ որ խոստացել էր. նրան նշանակում է նախարար ապստամբի փոխարեն և նրա անունով կոչում է Մանգունյան: Բայց հրամայում է մնացած Սլկունիներին չվնասել:

ՏՐԴԱՏԻ ՔԱԶԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՍՊՎԱՍՔՈՒՄ ՏԵՂԻ ՈՒՍԵՑԱԾ
ԴԱՏԵՐԱԶՄՈՒՄ, ՈՒՐ ՄԵԶՔԻՑ ԿԵՍ ԱՐԵՑ ԲԱՍԻԼԵՐԻ ԹԱԳԱՎՈՐԻՆ

Իսկ Տրդատ թագավորը Հայաստանի բոլոր զորքերով Գարզարացիների դաշտն իջնելով՝ հանդիպում է հյուսիսականներին և ձակատամարտ է տալիս¹⁴⁹: Երբ երկու կողմերը իրար են խառնվում, նա հսկայի նման հարձակվելով թշնամիների բազմությունը երկուսի է ձեղքում: Չեմ կարող նկարագրել նրա ձեռքի արագությունը, թե ինչպես անհամար մարդիկ նրանից զարկվում, թափալվում, գետին էին ընկնում, ինչպես հմուտ ձկնորսի ձկներով լիքը ցանցից ձկները գետին են թափիվում ու վիստում հողի երեսին: Բասիլների թագավորն այս տեսնելով՝ մոտ է գալիս հայոց թագավորին, հանում է ձիու վրայից ջերից հյուսված կաշեպատ պարանը և հետևի կողմից ուժեղապես նետելով, հաջողությամբ զցում է նրա ձախ ուսից մինչև աջ կողմի անութը, որովհետև այդ միջոցին Տրդատը ձեռքը բարձրացրած էր՝ սրով մեկին խփելու համար, նա կրում էր զրահ պինդ պահպանակներով, որի վրա նետերը նույնիսկ զիծ չէին թողնում: Բասիլների թագավորը չկարողանալով հսկային տեղից շարժել ձեռքով քաշելով՝ պարանը իր ձիու լանջին զցեց, բայց չկարողացավ այնքան շուտ մտրակել ձին, որքան որ շուտ հսկան աճապարելով ձախ ձեռքով բռնեց պարանը և սաստիկ ուժով ցնցելով դեպի ինքը քաշեց և երկսայրի սրի հաջող հարվածով կտրեց կես արավ մարդուն և նրա հետ ձիու պարանոցն ու գլուխը:

Իսկ բոլոր զորքերը տեսնելով, թե ինչպես իրենց թագավորն ու զորավոր կռվողը միջակտուր եղավ այնպիսի ահավոր բազուկից, փախուստի դիմեցին: Տրդատը նրանց հետամուտ լինելով հալածեց մինչը Հոների երկիրը: Եվ թեպետ իր զորքին էլ փոքր հարված չհասավ և շատ մեծամեծ մարդիկ ընկան և մեռավ Արտավազդ Մանդակունին՝ ամբողջ հայոց սպարապետը, բայց Տրդատը հայրենական կարգի համաձայն նրանցից պատանդներ առավ ու ետ դարձավ: Այս կերպով ամբողջ հյուսիսը միաբանելով՝ շատ զորք այնտեղից հանելով բանակ է կազմում և դիմում է Պարսկաստան Արտաշիրի որդի Շապուհի վրա, իր մարդկանցից չորս զորավար նշանակելով – վրաց առաջնորդ Միհրանին, նրան վստահանալով քրիստոնեական

¹⁴⁹ Տրդատ Մեծի՝ քրիստոնեություն ընդունող թագավորի՝ պատմության մեջ խառնված են մի քանի էպիզոդներ, որոնք վերաբերվում են Տրդատ Ա-ին, որին Խորենացին չգիտե բոլորովին, և որին քննադատները նույնացնում են Խորենացու Արտաշես Բ-ի, Գողթան երգերի հերոսի հետ: